

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

การอธิบายหรือการศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยาในระยะหลังๆ มักจะกระทำหรือใช้คำอธิบายทางด้านเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการกำเนิดและพัฒนาการของอาณาจักรอยุธยา การค้ากับต่างประเทศ พระคลังสินค้า ตลาด บทบาทของชาวต่างชาติ แม้กระทั่งการศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยาทางด้านสังคม ซึ่งเมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้ว ล้วนสะท้อนภาพความเป็นศูนย์กลางทางการค้าและเมืองท่านานาชาติที่สำคัญแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ งานวิจัยชิ้นนี้ก็เช่นเดียวกัน มิได้ปฏิเสธลักษณะของพระนครศรีอยุธยาดังกล่าวข้างต้น แต่จะพยายามอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นในท่าเรือนานาชาติพระนครศรีอยุธยา นั่นคือเรื่องราวของผู้คนที่มีความแตกต่างกันอย่างมาก แต่ได้เข้ามาอาศัย ค้าขาย ดำเนินกิจกรรมต่าง ร่วมกันในสถานที่เดียวกัน หากแต่ประเด็นสำคัญของงานวิจัยชิ้นนี้อยู่ที่ ลักษณะความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ ว่ามีลักษณะสำคัญอย่างไร มีอะไรเป็นเงื่อนไข หรือตัวผลักดันที่สำคัญที่ก่อให้เกิดรูปแบบลักษณะความสัมพันธ์เช่นนั้นขึ้นมา ในช่วง ค.ศ.1590-1688

ในช่วง ปี ค.ศ.1590-1688 หรือตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวรถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เป็นช่วงที่การค้าระหว่างประเทศของอาณาจักรอยุธยามีความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวของการค้าทั่วโลก อยุธยาในฐานะที่เพิ่งประกาศอิสรภาพจากอาณาจักรพม่า และมีความต้องการที่จะฟื้นฟูอาณาจักรให้เข้มแข็งในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง หรือเศรษฐกิจ จึงพยายามใช้สถานการณ์ภาวะการค้าที่เจริญรุ่งเรืองในขณะนั้นมาเป็นประโยชน์ต่อการฟื้นฟูอาณาจักร

ทางด้านการเมือง มีการทำสงครามกับอาณาจักรข้างเคียง และอาณาจักรที่เคยเป็นประเทศราชของอาณาจักรอยุธยา เพื่อเป็นการป้องกันอาณาจักรและเพื่อขยายดินแดน ซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งในการรวบรวมสินค้าจากดินแดนทางตอนในภูมิภาคให้เข้ามาสู่ตัวพระนครศรีอยุธยา

ทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการนำผลประโยชน์มาพัฒนาอาณาจักรและสร้างความเข้มแข็งแก่ราชสำนักอยุธยา หนทางหนึ่งที่ราชสำนักอยุธยาได้กระทำเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมาย

คือการเข้าร่วมการค้าระหว่างประเทศที่กำลังเฟื่องฟูในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และทั่วโลก ซึ่งเรียกว่า “ยุคแห่งการค้า”¹

ด้วยจุดประสงค์ที่ราชสำนักอยุธยาจะมุ่งแสวงหาผลประโยชน์จากการค้าระหว่างประเทศ หนทางหนึ่งที่ราชสำนักจะบรรลุจุดมุ่งหมายนั้นก็คือพยายามควบคุมและเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการค้าที่เกิดขึ้นและดำเนินอยู่ในท่าเรือ ซึ่งเป็นสถานที่ที่มองเห็นบทบาทของคนที่มีหวังผลประโยชน์จากการค้า ตลอดจนเป็นบริเวณที่กิจกรรมทางการค้าดำเนินอยู่อย่างคึกคัก ได้แก่บริเวณตั้งแต่ ปากน้ำเจ้าพระยามาถึงตัวเมืองพระนครศรีอยุธยา ณ บริเวณท่าเรือนานาชาติ พระนครศรีอยุธยานี้เอง จะพบว่ามีผู้คนมากมายหลากหลายตา จากหลากหลายอาณาจักร ทั้งชนชั้นสูงและชนชั้นล่างเข้ามาปะทะสังสรรค์ เกี่ยวข้องกัน สำหรับคนกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามาร่วมแสวงหาผลประโยชน์ในท่าเรือนานาชาติพระนครศรีอยุธยานั้นในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้พยายามจัดกลุ่มคนที่หลากหลายออกเป็นกลุ่ม โดยใช้หลักเกณฑ์การแบ่งผู้คนตามวิธีการของรัฐอยุธยานั้นคือหน้าที่ตามระบบไพร่และระบบราชการของอยุธยา ทำให้สามารถแบ่งคนออกเป็นสามกลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ กลุ่มผู้ปกครองอยุธยา กลุ่มชาวต่างชาติ และกลุ่มชาวอยุธยา ซึ่งคนแต่ละกลุ่มล้วนมีบทบาทเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการค้าที่เกิดขึ้นในท่าเรือทั้งทางตรงและทางอ้อมทั้งสิ้น

ความพยายามในการควบคุมและการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการค้าของราชสำนักอยุธยานั้นคือ นโยบายผูกขาดทางการค้า ซึ่งเป็นปัจจัยและเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ที่จะศึกษานี้จะมุ่งเน้นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะซึ่งเกี่ยวโยงและสัมพันธ์กับอำนาจของรัฐและนโยบายผูกขาดทางการค้าของราชสำนักอยุธยา ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อการค้าในกิจกรรมทางการค้าในบริเวณท่าเรือทั้งสิ้น

ดังนั้นในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงมุ่งศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ที่ได้จัดแบ่งออกด้วยวิธีการของรัฐ และเกี่ยวโยงกับนโยบายผูกขาดทางการค้า ในบริเวณท่าเรือนานาชาติพระนครศรีอยุธยา ค.ศ. 1590–1688 ซึ่งเป็นสมัยที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางการค้าและมองเห็นนโยบายผูกขาดทางการค้าตลอดจนกลุ่มคนได้อย่างชัดเจน

¹ ดูรายละเอียดได้ใน Anthony Reid, *Southeast Asia in the Age of Commerce 1450-1680* volume 1: *The land Below the Winds* (Chiang Mai: Silksworm Books, 1996)

สมมติฐาน

ความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่างๆ ในท่าเรือนานาชาติพระนครศรีอยุธยา มีหลากหลายลักษณะ อาทิความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจ ความสัมพันธ์ในเชิงการค้า และความสัมพันธ์ส่วนตัว ซึ่งมีเงื่อนไขสำคัญที่สุดคือการผูกขาดทางการค้าของหลวงเป็นตัวกำหนด หรืออย่างน้อยที่สุด ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจะเกี่ยวเนื่องกับการผูกขาดทางการค้าของหลวงเกือบทั้งสิ้น เพราะการผูกขาดทางการค้านั้นจะสร้างโอกาสให้กลุ่มขุนนางอยุธยาสามารถใช้อำนาจทั้งจากตำแหน่ง และใช้อำนาจในนามพระมหากษัตริย์ในการสร้างผลประโยชน์ส่วนตัว ตลอดจนใช้อำนาจในการสนับสนุนหรือขัดขวางคนกลุ่มอื่นๆ ได้ นอกจากนี้การผูกขาดทางการค้าของหลวงยังก่อให้เกิดอุปสรรคบางประการต่อการดำเนินการค้าของกลุ่มพ่อค้าชาวต่างชาติ ซึ่งจำเป็นต้องสร้างความสัมพันธ์กับคนกลุ่มอื่น ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ทางการค้าได้ง่าย สะดวกและมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์กับคนกลุ่มอื่นๆ ในท่าเรือนานาชาติพระนครศรีอยุธยา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาถึงคนกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและมีบทบาทอยู่ในท่าเรือนานาชาติพระนครศรีอยุธยาซึ่งประกอบด้วย กลุ่มผู้ปกครองอยุธยา กลุ่มชาวต่างชาติ และกลุ่มชาวอยุธยา
2. เพื่อศึกษาถึงสาเหตุ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่างๆ ที่มีบทบาทอยู่ในท่าเรือนานาชาติพระนครศรีอยุธยา ค.ศ. 1590 – 1688
3. เพื่อศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่างๆ ที่มีบทบาทอยู่ในท่าเรือนานาชาติพระนครศรีอยุธยา ค.ศ. 1590 – 1688

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ทำให้ทราบถึง

1. บทบาทของคนกลุ่มต่าง ๆ ในท่าเรือนานาชาติพระนครศรีอยุธยา ตลอดจนวิถีการค้าดำเนินชีวิต และการดำเนินกิจกรรมทางการค้า
2. สาเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีบทบาทอยู่ในท่าเรือนานาชาติได้แก่ สภาวะความรู้เรื่องทางการค้าและนโยบายผูกขาดทางการค้า

3. ลักษณะความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่างๆ ในท่าเรือนานาชาติพระนครศรีอยุธยา สามารถจัดแบ่งออกเป็นสามลักษณะได้แก่ ความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจ ความสัมพันธ์ในเชิงการค้า และความสัมพันธ์ในเชิงสังคมซึ่งล้วนแต่เกี่ยวข้องกับ อำนาจรัฐและนโยบายผูกขาดทางการค้า

ทบทวนวรรณกรรม

ในที่นี้จะแบ่งการทบทวนวรรณกรรมออกเป็นสองประเภทได้แก่

1. การวิจัยหรือการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์
2. หลักฐานร่วมสมัย

การวิจัยหรือการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์

การศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยาทางด้านเศรษฐกิจ การค้า ทั้งโดยตรงและทางอ้อมมีงานที่สำคัญหลายชิ้นทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ อาจแบ่งออกตามประเด็นที่ศึกษาเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่

1. การศึกษาประวัติศาสตร์โดยเน้นที่ประเด็นการค้าของอยุธยาเอง
2. การศึกษาประวัติศาสตร์โดยเน้นที่บทบาทของชาวต่างชาติในอยุธยา
3. การศึกษาประวัติศาสตร์โดยเน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับต่างประเทศ

การศึกษาประวัติศาสตร์โดยเน้นที่ประเด็นการค้าของอยุธยาเอง

การเขียนประวัติศาสตร์ในกลุ่มนี้จะอธิบายถึงการดำเนินการค้าว่าเป็นเรื่องราวของชนชั้นผู้ปกครองเป็นส่วนใหญ่โดยใช้แนวคิดที่ว่าชนชั้นนี้มีพลังอำนาจในการดูดซับทรัพยากรธรรมชาติ ดูดซับแรงงาน แล้วสร้างระเบียบการปกครอง การค้าที่เข้มงวด ซึ่งจะจำกัดโอกาสของชนชั้นผู้ถูกปกครองออกจากการค้า โดยเฉพาะการค้ากับต่างประเทศ ทำให้ละเลยหรือกล่าวถึงน้อยเกี่ยวกับกลุ่มนี้

การศึกษาชิ้นแรกๆ ที่ใช้การอธิบายในแนวคิดนี้ได้แก่งานของ

1. ผ่องพันธุ์ สุภัทรพันธุ์² เรื่องการศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระคลังสินค้า

การศึกษามุ่งศึกษากลไกหลักในการค้ากับต่างประเทศของอยุธยา นั่นก็คือตัวพระคลังสินค้าซึ่งจะชี้ให้เห็นพัฒนาการ บทบาท ความสำคัญของพระคลังสินค้าในพระนครศรีอยุธยา นอกจากนี้ ในงานชิ้นนี้ยังพยายามอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงนโยบายของราชสำนักอยุธยาที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการค้าในแต่ละช่วงเวลา

2. พรรณี อวนสกุล³ เรื่อง ระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจสมัยอยุธยา

งานการศึกษาชิ้นนี้เป็นการศึกษาที่มุ่งอธิบายความหมายของการผูกขาดที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา ในทางกำเนิด พัฒนาการ องค์ประกอบของระบบ ซึ่งทำให้เห็นว่า ระบบผูกขาดมีการพัฒนาที่ซับซ้อนและยาวนาน จนสามารถก่อเป็นรูปเป็นร่างและเป็นรากฐานของเศรษฐกิจกว่า 417 ปี และเพิ่งจะเปลี่ยนแปลงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

3. ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนสกุล⁴ เรื่องระบบเศรษฐกิจอยุธยา

งานวิทยานิพนธ์ชี้แนวคิดในทางเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม เข้ามาช่วยในการอธิบายประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และพยายามเน้นถึงวิธีการ หรือกระบวนการที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของอยุธยาดำรงอยู่เป็นระยะเวลา 417 ปี โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง ประสิทธิ์ ได้สรุปไว้ที่น่าสนใจว่า

“ระบบเศรษฐกิจอยุธยา อยู่ในความควบคุมหรือผูกขาดโดยสถาบันพระมหากษัตริย์ ผลประโยชน์จากการค้าต่างประเทศเป็นของกษัตริย์ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งตกอยู่กับเจ้าเมือง ขุนนาง ชาวจีน แต่ไพร่หรือสามัญชนทั่วไปไม่ได้เข้าร่วมและไม่ได้ผลประโยชน์จากกิจกรรมนี้”

อย่างไรก็ดีผู้วิจัยไม่ได้ปฏิเสธถึงสภาพทางโครงสร้างทางเศรษฐกิจของอยุธยา แต่จะนำเสนอภาพอีกแง่หนึ่งที่มีไพร่บางส่วนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมกับระบบเศรษฐกิจของอยุธยาได้

² ผ่องพันธุ์ สุภัทรพันธุ์, “การศึกษาเรื่องพระคลังสินค้า,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2511)

³ พรรณี อวนสกุล, “ระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจในสมัยอยุธยา,” วารสารธรรมศาสตร์ 4 (กุมภาพันธ์-พฤษภาคม 2518): 16-39.

⁴ ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนสกุล, “ระบบเศรษฐกิจสมัยอยุธยา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524)

ในรูปแบบที่ผิดกฎหมาย หรือเป็นลูกจ้างของบริษัทต่างชาติ หรือชาวต่างชาติที่ผันตนเองมาเป็นกลุ่มผู้ปกครองอยุธยาในฐานะ ขุนนาง หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ

งานการศึกษาทั้งสองด้านบนนี้โดยรวมมีลักษณะที่จะนำเสนอภาพรวมกว้าง ๆ ของระบบเศรษฐกิจอยุธยาที่มีระบบการผูกขาดทางการค้าเป็นประเด็นสำคัญ และมุ่งเน้นเสนอจุดเด่นและเสถียรของระบบ แต่ยังขาดการนำเสนอภาพหรือจุดอ่อนของระบบตลอดจนปัญหาที่มากับระบบการผูกขาดทางการค้า อันจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่าง ๆ ในพระนครศรีอยุธยา

4. ปารีชาติ วิลลาร์ธอน⁵ เรื่อง การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา

ปารีชาติ อธิบายประวัติศาสตร์อยุธยาด้วยการใช้เรื่องราวของ ของป่า ซึ่งเป็นสินค้าสำคัญที่ราชสำนักอยุธยาได้นำมาค้าขายและผูกขาดจนได้รับผลประโยชน์มหาศาล โดยเฉพาะการค้าในระยะคริสต์ศตวรรษที่ 17 นอกจากนี้ปารีชาติยังอธิบายความเจริญเฟื่องฟู และความเสื่อมของการค้าสินค้าประเภทของป่า ซึ่งจะเกี่ยวข้องหรือมีผลกระทบต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ หรือสภาพการเมืองอีกด้วย

5. จุมพฏ ขวลิตานนท์⁶ เรื่อง การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่างปี พ.ศ. 2150 – 2310

งานวิจัยชิ้นนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับงานวิจัยของปารีชาติ แต่จะมุ่งเน้นที่ตัวสินค้าออกที่ไม่จำกัดแค่เพียง สินค้าของป่า ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจอยุธยา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านวิธีการรวบรวมสินค้า การเสียภาษี การขนส่ง ซึ่งในงานศึกษานี้จะปรากฏบทบาทของคนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการค้าของอยุธยา แต่อย่างไรก็ดียังคงเน้นที่ระบบการค้าผูกขาดและผลในทางบวกเป็นประเด็นหลัก

6. คมขำ ดิวงษา⁷ เรื่อง บทบาทของตลาดในพระนครศรีอยุธยาต่อการค้าภายในและภายนอก

งานการศึกษาชิ้นนี้มุ่งอธิบายถึงตลาดซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะการค้าภายในและภายนอก และพยายามเน้นถึงตัวพระนครศรีอยุธยาว่าเป็น ตลาดที่สำคัญแห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้งานชิ้นนี้ยังให้รายละเอียดถึงสถานที่ตั้งของตลาด สินค้าที่อยู่ในตลาดตลอดจน คนที่อยู่ในตลาดบางส่วน

⁵ ปารีชาติ วิลลาร์ธอน, "การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ. 1893-2310," (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527)

⁶ จุมพฏ ขวลิตานนท์, "การค้าส่งออกของอยุธยาระหว่าง พ.ศ. 2150-2310," (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530)

⁷ คมขำ ดิวงษา, "บทบาทของตลาดในเมืองพระนครศรีอยุธยาต่อการค้าภายในและภายนอก พ.ศ. 2173-2310," (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2530)

งานการศึกษาของ ปารีชาติ วิลาวรรณ จุมพฏ ขวลิขิตานนท์ และคมขำ ดีวงษา เริ่มที่จะมุ่งประเด็นมาที่ตัวสินค้าและบทบาทของพระนครศรีอยุธยา มากกว่าสิ่งที่เรียกว่า ระบบเศรษฐกิจ หรือ การผูกขาดทางการค้า แต่อย่างไรก็ดียังมีได้ให้ภาพชัดเจนเกี่ยวกับ คนกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ สินค้า ตลาด และการค้าที่เจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรอยุธยา

การศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยาโดยเน้นที่บทบาทของชาวต่างชาติในพระนครศรีอยุธยา

งานวิจัยหรืองานการศึกษาในกลุ่มนี้ที่สำคัญคืองานของ

1. George Vinal Smith⁸ เรื่อง The Dutch in seventeenth century Thailand

ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกซึ่งนำมาจัดพิมพ์เป็นหนังสือ จุดเด่นของงานการศึกษาชิ้นนี้คือมีการใช้เอกสารชั้นต้นที่เป็นภาษาดัตช์โบราณ ซึ่งมีใครจะมีการศึกษากันอย่างแพร่หลายในประเทศไทย ซึ่งมีส่วนสำคัญทำให้มีการวิเคราะห์บทบาทของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ตลอดจนวิธีการดำเนินงาน วิถีคิด ที่มีต่ออาณาจักรอยุธยาใน คริสต์ศตวรรษที่ 17 ซึ่ง George Vinal Smith ได้สรุปว่า การดำเนินงานทางการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดามีพัฒนาการเป็น 3 ขั้นตอนด้วยกันคือ

1. ขั้นการศึกษาเรียนรู้และทดลอง ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1604 – 1633
2. ขั้นขยายตัว เริ่มขยายตลาดและการค้าของบริษัทเริ่มอยู่ตัว ค.ศ. 1633-1663
3. ขั้นชะลอการค้าที่อยุธยาและขยายการค้าที่นครศรีธรรมราช ค.ศ. 1663 – 1694

นอกจากนี้ในงานวิจัยชิ้นนี้ ยังได้ชี้ให้เห็นถึงสภาพสังคมและบทบาทของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาที่มีต่อสังคมไทยอีกด้วย

2. บุศราคม ช่างชัย⁹ เรื่อง การค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษในอยุธยา

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต เป็นการพยายามอธิบายถึงความสำเร็จและความล้มเหลวในการดำเนินงานของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษในอยุธยา โดยมุ่งเน้นศึกษานโยบาย การดำเนินการค้าของบริษัท ตลอดจนพยายามชี้ให้เห็นถึงปัญหาสำคัญของการ

⁸ George Vinal Smith, *The Dutch in Seventeenth-Century Thailand* (n.p.: Center for Southeast Asian Studies, 1977)

⁹ บุศราคม ช่างชัย, "การค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษในกรุงศรีอยุธยา ระหว่าง ค.ศ. 1612-1688," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533)

ดำเนินการค้าก็คือปัญหาของผู้ลักลอบค้า (interloper) แต่มิได้อธิบายให้ชัดเจนว่า คนกลุ่มนี้สร้างปัญหาอย่างไร และมากระทบอย่างไรกับบริษัท

3. E.W Hutchinson¹⁰ เรื่อง Adventurers in Siam in the seventeenth century.

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานยุคแรก ๆ ที่จะพยายามกล่าวถึงบทบาทของพ่อค้าต่างชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาแสวงโชคและค้าขายในอาณาจักรอยุธยา โดยเฉพาะชาวอังกฤษที่เป็นพ่อค้าผู้ลักลอบไม่ขึ้นตรงกับบริษัทแม่ และยังคงกล่าวถึงบทบาทของ ฟอลคอนอีกด้วย

4. John Anderson¹¹ เรื่อง English intercourse with Siam in the seventeenth century.

งานการศึกษาชิ้นนี้กล่าวถึงบทบาทในการดำเนินการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษในอาณาจักรอยุธยาในช่วงที่ภาวะการค้ากำลังเจริญรุ่งเรือง งานชิ้นนี้มีลักษณะเด่นคือมีการใช้หลักฐานชั้นต้นที่ถูกรักษาไว้ที่ประเทศอังกฤษและยังมีได้ดีพิมพ์เผยแพร่

5. จุฬิศพงศ จุฬารัตน์¹² เรื่อง บทบาทของขุนนางกรมท่าขวาในสมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์

เป็นงานวิจัยระดับปริญญาเอก ที่ศึกษาถึงที่มาที่ไปของคนกลุ่มที่เรียกว่า แหก โดยเฉพาะกลุ่มมุสลิมที่เข้ามา มีบทบาทสำคัญอยู่ในราชสำนักอยุธยาโดยการเข้ารับราชการเป็นขุนนางผู้บริหารการค้าต่างประเทศการควบคุมกำลังคนชาวต่างชาติบางกลุ่ม

การศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยาโดยเน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับต่างประเทศ

งานการศึกษาในกลุ่มนี้จะมุ่งที่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นหลัก โดยมีการอธิบายถึงบริบททางการเมืองและสภาพสังคมอยู่บ้าง ได้แก่

1. สมชัย อนุমানราชธน¹³ เรื่อง การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา

อาจกล่าวได้ว่า งานการศึกษาชิ้นนี้เป็นความพยายามยุคแรก ๆ ในการอธิบายความสัมพันธ์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁰ E.W. Hutchinson, *Adventurers in Siam in the Seventeenth Century* (London: The Royal Asiatic Society, 1940)

¹¹ John Anderson, *English intercourse with Siam in the Seventeenth Century* (Bangkok: Chalermmit, 1981)

¹² จุฬิศพงศ จุฬารัตน์, "บทบาทและหน้าที่ของขุนนางกรมท่าขวาในสมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น พ.ศ.2153-2435," (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544)

¹³ สมชัย อนุমানราชธน, *การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา* (พระนคร: ไทยเชชม, 2493)

ระหว่างประเทศของอยุธยากับนานาประเทศ งานชิ้นนี้มีข้อผิดพลาดในเรื่องของปี พ.ศ. ก่อนข้างมาก เมื่อเปรียบเทียบกับหลักฐานที่มีการตรวจสอบกันแล้วในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามงาน การศึกษาชิ้นนี้ได้ให้ภาพกว้าง ๆ ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้เป็นอย่างดี

2. พลับพลึง มูลศิลป์¹⁴ เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในสมัยอยุธยา

งานวิจัยชิ้นนี้จะมุ่งเน้นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยพระนารายณ์ โดยให้ความเห็น ว่า ความสัมพันธ์ดังกล่าวเกิดจากนโยบายของสมเด็จพระนารายณ์ในการที่จะทรงดึงเอาอำนาจของ ฝรั่งเศสเข้ามาคานกับอำนาจของฮอลันดา เพื่อที่จะปกป้องอาณาจักรอยุธยาให้รอดพ้นจากภัย อันตรายต่าง ๆ ซึ่งในปัจจุบันเกิดกระแสแนวคิดใหม่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ในช่วงสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งวิเคราะห์โดย นิธิ เอียวศรีวงศ์¹⁵ว่า แท้จริงแล้วพระองค์เปิด ความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสเพราะว่าพระองค์ต้องการรักษาอำนาจทางการเมืองการปกครองของ พระองค์เองมิต้องการให้ขุนนางกลุ่มอื่น ๆ แย่งชิงพระราชอำนาจไปได้

3. วรพร ภู่งศ์พันธ์¹⁶ เรื่อง ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่ คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการอธิบายประวัติศาสตร์อยุธยาในแง่ของสังคมและวัฒนธรรม โดยให้ เห็นถึงการประสาน การผสมกลมกลืน การรับเอามาปรับปรุง การเลือกใช้ของวัฒนธรรมของคน กลุ่มต่าง ๆ ในตัวเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยชี้ให้เห็นว่าปัจจัยสำคัญที่สร้างความเป็นสังคมนานาชาติก็คือภาวะการค้าที่เจริญรุ่งเรืองนั่นเอง

นอกจากงานที่มีความเกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว ยังมีงานวิจัยบางส่วนที่แม้จะ มิได้เกี่ยวข้องโดยตรงแต่ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เข้าใจสภาพสังคม การเมืองของอยุธยาอันจะเป็น บริบทสำคัญในการเข้าใจลักษณะความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่าง ๆ ในท่าเรือนานาชาติ พระนครศรีอยุธยาในคริสต์ศตวรรษที่ 17 อีกด้วยได้แก่

1. มานพ ถาวรวัฒน์สกุล¹⁷ เรื่อง ขุนนางอยุธยา

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการวิเคราะห์บทบาท อำนาจหน้าที่ของขุนนาง การสั่งสมอำนาจ การก้าว

¹⁴ พลับพลึง มูลศิลป์, ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศสสมัยอยุธยา (กรุงเทพฯ: บรรณานิก, 2523)

¹⁵ ดูรายละเอียดได้ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2543)

¹⁶ วรพร ภู่งศ์พันธ์, "ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึง ค.ศ. 1767," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542)

¹⁷ มานพ ถาวรวัฒน์สกุล, ขุนนางอยุธยา (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536)

ขึ้นสู่ราชบัลลังก์ รวมไปถึงทั้งการเสื่อมอำนาจของขุนนางและการรวมกลุ่มของขุนนางในทางการเมืองอีกด้วย ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้มีประโยชน์ในแง่ของความเข้าใจในบริบททางการเมืองของราชสำนักอยุธยาในแต่ช่วงสมัยได้เป็นอย่างดี

2. Dhiravat na Pombejra¹⁸ เรื่อง A Political History of Siam under the Prasatthong Dynasty 1629-1688

งานวิจัยระดับปริญญาเอกชิ้นนี้มุ่งอธิบายประวัติศาสตร์ทางการเมืองของอยุธยา ไม่ว่าจะเป็นการสร้างสมอำนาจของปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์ปราสาททอง การรักษาอำนาจ ตลอดจนเรื่องราวที่มีส่วนสัมพันธ์กับการเมือง นั่นคือเรื่องการค้า ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ นอกจากนี้งานวิจัยยังมีการนำหลักฐานของบริษัทยินเดียนตะวันออกของฮอลันดาที่เป็นภาษาดัตช์โบราณมาใช้วิเคราะห์ ซึ่งสามารถทำให้เห็นภาพประวัติศาสตร์อยุธยาในอีกลักษณะหนึ่งเช่นกัน

3. ธิดา สาระยา¹⁹ เรื่อง รายงานการวิจัยโครงสร้างของชนชั้นในสังคมไทยสมัยสุโขทัยและต้นอยุธยา (พ.ศ.1800-2112)

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งอธิบายลำดับขั้นของชนชั้นในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมสมัยอยุธยา ลักษณะการแบ่งลำดับขั้นของสังคมค่อนข้างจะตายตัว มีกฎเกณฑ์ที่ค่อนข้างชัดเจน งานวิจัยนี้มีประโยชน์ในแง่ที่ทำให้ทราบถึงระดับความสัมพันธ์ระหว่างคนในลำดับขั้นต่างๆ ตลอดจนบุคคลที่ประกอบอยู่ในแต่ละชนชั้นอีกด้วย

นอกจากงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด ยังมีงานการศึกษาอื่น ๆ อีกที่ปรากฏในรูปของบทความ ในวารสาร หรือหนังสือต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่มีประโยชน์ต่อการวิจัยในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นอย่างมาก

จากการศึกษาที่ผ่านมาทั้งหมดนั้นล้วนมุ่งกล่าวถึงพระนครศรีอยุธยาในฐานะศูนย์กลางทางการเมืองการปกครอง และศูนย์กลางทางการค้า สำหรับในแง่ของศูนย์กลางทางการค้านั้น ยังขาดการอธิบายถึงลักษณะสำคัญประการหนึ่งคือ ลักษณะทางกายภาพของพระนครศรีอยุธยาที่ทำให้สามารถพัฒนามาเป็นเมืองท่านานาชาติ หรือที่เรียกในวิทยานิพนธ์นี้ว่า “ท่าเรือ” ซึ่งเป็นบริเวณที่รองรับกิจกรรมทางการค้า

¹⁸ Dhiravat na Pombejra, "A Political History of Siam Under the Prasatthong Dynasty 1629-1688," (Ph.D Dissertation University of London, 1984)

¹⁹ ธิดา สาระยา, รายงานการวิจัยโครงสร้างของชนชั้นในสังคมไทยสมัยสุโขทัยและต้นอยุธยา (พ.ศ.1800-2112) (ม.ป.ท., 2519)

นอกจากนี้แม้ว่าจะมีงานการศึกษาบางชิ้นพยายามอธิบายลักษณะของเมืองท่านานาชาติ ซึ่งเป็นประเด็นทางด้านสังคมและวัฒนธรรม แต่ในงานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะใช้ประเด็นทางการค้า และอำนาจรัฐเป็นตัวอธิบายหรือเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ของคนที่หลากหลายที่เกี่ยวข้องยึดโยงกับกิจกรรมทางการค้าในบริเวณท่าเรือซึ่งได้รับการกล่าวถึงหรือศึกษาถึงยังไม่กว้างขวาง

เอกสารหลักฐานร่วมสมัย

เอกสารหลักฐานร่วมสมัยจัดได้ว่าเป็นหัวใจหลักของการวิจัยในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ทั้งที่เป็นของไทยเองและของชาวต่างชาติ เนื่องด้วยข้อจำกัดทางความรู้ความสามารถของผู้เขียนที่ไม่สามารถอ่านภาษาต้นฉบับได้ จึงใช้หลักฐานต่างชาติที่มีการแปลเป็นภาษาไทย และภาษาอังกฤษได้แก่

หลักฐานร่วมสมัย

1. บันทึกลับสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศสยามและนานาประเทศในคริสต์ศตวรรษที่ 17 มีทั้งหมด 5 เล่ม จะมีลักษณะเป็นบันทึกของพ่อค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษและฮอลันดา ที่มีโต้ตอบไปยังหัวหน้าสถานีกาการค้าอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมไปทั้งประธานบริษัท นอกจากนี้ยังให้ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอาณาจักรอยุธยาตลอดจนข้อมูลทางการค้าอื่น ๆ
2. เอกสารฮอลันดาในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นเอกสารของพ่อค้าบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ให้ข้อมูลทางด้านการค้า และทำให้เห็นสภาพเศรษฐกิจตลอดจนเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญ
3. เอกสารบันทึกความทรงจำของชาวต่างชาติทั้งจากเอเชียและยุโรปที่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทย อาทิ บันทึกประวัติศาสตร์ของฟานพลิต จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์สองเล่ม ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองของนิโกลาส แซร์เวส บันทึกความทรงจำของบาทหลวงฝรั่งเศส เอกสารสเปนในสมัยกรุงศรีอยุธยา สำเนาอักษรวิสัยสุลัยมานของเปอร์เซีย บันทึกเหล่านี้ทำให้ทราบถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมของอยุธยาในสายตาของชาวต่างชาติ ตลอดจนความคิดเห็นที่มีต่ออยุธยานอกจากนี้ยังสอดแทรกเหตุการณ์ทางการเมืองของอยุธยา ที่ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดารของไทยอีกด้วย
4. ประชุมพงศาวดาร ที่รวบรวมบันทึกของพ่อค้าชาวฝรั่งเศสซึ่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินการค้าของชาวฝรั่งเศสในอยุธยา ตลอดจนเรื่องราวของราชสำนักและขุนนางคนสำคัญบางคน นอกจากนี้ก็ยังมีจดหมายเหตุพระราชสัมพันธ์ไมตรีระหว่างกรุงสยามกับกรุงญี่ปุ่น

5. กฎหมายตราสามดวง แม้ว่าจะไม่สามารถระบุปีที่แน่นอนสำหรับกฎหมายบางมาตรา แต่อย่างน้อยที่สุดทำให้ทราบว่า มีพฤติการณ์หรือเหตุการณ์เกิดอยู่ ซึ่งเป็นผลทำให้ต้องตราเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับในสังคมอยุธยา
6. พระราชพงศาวดารฉบับต่างๆ เป็นเอกสารที่ให้ข้อมูลทางด้านการเมืองของอยุธยาที่สัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ตลอดจน เรื่องราวของสงคราม การขยายดินแดนและบทบาทของขุนนางบางคน

เอกสารหลักฐานร่วมสมัยเหล่านี้โดยรวมแล้ว สามารถให้ข้อมูลทั้งทางตรงและทางอ้อมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ซึ่งในการนำข้อมูลมาใช้ ต้องระมัดระวังในเรื่องของความแตกต่าง ทางความคิด วัฒนธรรม ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ซึ่งจะทำให้เนื้อเรื่องที่ถูกบันทึกบางครั้งมีความคลาดเคลื่อนไปบ้าง ต้องนำมาตรวจสอบกับหลักฐานร่วมสมัยอื่นเช่นเดียวกัน

ข้อตกลงเบื้องต้น

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เนื่องจากเอกสารที่ใช้ในการวิจัยส่วนมากเป็นเอกสารของชาวต่างชาติ ซึ่งมักจะระบุเป็นคริสต์ศักราช และเพื่อไม่ให้เกิดความสับสนจึงจะใช้ คริสต์ศักราชตามเอกสารที่ปรากฏตลอดทั้งฉบับ และเมื่อกล่าวถึง บริษัทของฮอลันดา หรือ บริษัทฮอลันดา ให้หมายถึง บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา เมื่อกล่าวถึงบริษัทของอังกฤษ หรือบริษัทอังกฤษ ให้หมายถึง บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ และ เมื่อกล่าวถึงบริษัทฝรั่งเศส หรือ บริษัทของฝรั่งเศส ให้หมายถึง บริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศส

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย